

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 4, November 2023

www.historystudies.net

1908 JÖN TÜRK DEVRİMİ'NİN İNGİLİZ BASININA YANSIMALARI

Reflections of the 1908 Young Turk Revolution in the English Press

Dr. Mehmet Kıbil

mehmetkibil@hotmail.com

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 06.07.2023
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 11.09.2023
DOI Number : 10.9737/historystudies.1323688

Atıf – Citation:

Mehmet Kıbil, "1908 Jön Türk Devrimi'nin İngiliz Basınına Yansımaları", *History Studies*, 15/4, Kasım 2023, s. 703-721.

1908 JÖN TÜRK DEVRİMİ'NİN İNGİLİZ BASININA YANSIMALARI *

Reflections of the 1908 Young Turk Revolution in the English Press **

Mehmet Kıbil ***

Öz

Rumeli'deki birliklerin isyan hareketinin ardından 24 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet, yurt dışında geniş çapta ses getirmiş, Avrupa'nın önde gelen başkentlerinde yakından takip edilmiştir. İngiliz basını, Türkiye'de yaşanan bu olağanüstü hareketliliğe ilk birkaç gün şüphe ile yaklaşıp da Jön Türklerin orduya hâkim olması ve bu sayede devrimin ülke genelinde kabul gördüğü anlaşılıp Sultan II. Abdülhamit'in de anayasayı ilan etmek zorunda kalmasıyla devrime coşkulu bir şekilde destek vermiştir. Sadece Türkiye'deki günlük siyasi ve toplumsal gelişmeler takip edilmemiş, Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkiler ile özellikle Makedonya sorunu hakkında çeşitli analizler yapılmıştır. Makalenin kapsamı II. Meşrutiyetin ilanından 17 Aralık 1908'de açılan meclise kadar geçen beş aylık süredir. Devrimin dış basında ve kamuoyunda nasıl algılandığının bilinmesi, genel olarak II. Meşrutiyet Döneminin daha iyi anlaşılması açısından son derece önemlidir.

Anahtar kelimeler: II. Meşrutiyet, Jön Türkler, İttihat ve Terakki, II. Abdülhamit, İngiliz basını.

Abstract

After the rebellion of the troops in Rumelia, the II. The Constitutional Monarchy had a wide impact abroad and was followed closely in the leading capitals of Europe. Although the British press was skeptical of this extraordinary activity in Turkey for the first few days, they enthusiastically supported the revolution when the Young Turks dominated the army and it was understood that the revolution was accepted throughout the country and the Sultan Abdülhamit II. had to declare the constitution. Not only the daily political and social developments in Turkey have been followed, but also various analyzes have been made about the relations that will develop between Turkey and England and especially the Macedonian problem. Scope of the article II. It is the five-month period between July 24, 1908, the day when the Constitutional Monarchy was declared, and the parliament opened on December 17, 1908, following the elections held in November and December of the same year. Knowing how the revolution was perceived in the foreign press and public opinion, in general, II. It is extremely important for a better understanding of the Constitutional Monarchy period.

Keywords: Second Constitutional Monarchy, Young Turks, Committee of Union and Progress, Abdülhamit II, British press.

* Bu makale, 7. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresinde (27-30 Nisan 2023) sunulan bildirinin genişletilmesi suretiyle hazırlanmıştır.

** This article is an extended version of the paper presented at the 7th International Eurasian Social Sciences Congress held on April 27-30, 2023.

*** Dr., İstanbul/TÜRKİYE, mehmetkibil@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4529-5215

Giriş

Yakın dönem Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan 1908 Jön Türk Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve toplumsal yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. Devrimin yankıları sadece Osmanlı topraklarında hissedilmemiş, aynı zamanda uluslararası arenada da yankı bulmuştur. İngiliz basını başlangıcından itibaren devrimi yakından takip etmiş ve okurlarına ayrıntılı haberler vermiştir. Jön Türkler ve devrim hakkında çıkan haberlerin çokluğu dikkat çekicidir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki günlük gelişmelerin yanında analitik yazılar ve yorumlar aracılığıyla devrimin politik ve sosyal boyutları da ele alınmıştır. Siyasi ve sosyal değişimler ve bunların gelecekteki etkileri değerlendirilmiştir. Gazeteler, diplomatik kaynaklardan edinilen bilgiler ve yerel muhabirler aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişmeleri izleyerek kamuoyuna aktarmış ve Jön Türk Devrimi'nin etkilerini anlamaya çalışmıştır. Dönemin uluslararası politikalarına ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki rolüne duyulan ilginin bir yansıması olarak, devrimin gerçekleştiği süreç ve hadiseler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki genel vaziyet değerlendirilirken, İngiltere'nin çıkarları ve Orta Doğu politikaları bağlamında analizlerde bulunulmuştur. Devrimin İngiltere'nin Orta Doğu'daki nüfuzunu güçlendireceği düşünülmüştür.

İngiliz basınının Jön Türk Devrimi'ni desteklemesinin birçok nedeni vardır. Bunların başında, Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz çıkarlarına uygun bir şekilde yönetilmesi gelmektedir. II. Abdülhamit döneminde Almanya ile kurulan yakın ilişkiler sayesinde bu devlet imtiyazlı hale gelmişti. Bu, hiç şüphesiz, İngiliz çıkarlarıyla çelişen bir durumdu. Geniş Osmanlı coğrafyasında aslan payını alan Alman nüfuzunun kırılması İngiliz çıkarları adına son derece önem arz etmekteydi. İngiliz basınında Jön Türk Devrimi'nin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz çıkarlarına daha uygun bir şekilde yönetileceği düşüncesi hâkimdi. Basının devrimi destekleme çabasının diğer bir nedeni de Jön Türklerin İngilizlerle olan yakın ilişkileridir. Meşrutiyet yönetimini getirmek isteyen Jön Türklerin yönü İngiltere ve Fransa'ya dönüktü. Bu ülkelerin parlamenter yönetimlerinden destek ve teşvik aranıyordu.¹ Dolayısıyla İngilizlerle iş birliği yaparak İngiliz desteğini sağlamayı hedefleyen Jön Türklerin İngilizlerle olan yakın ilişkileri, İngiliz basınının Jön Türk Devrimi'ni coşkuyla desteklemesine sebep olmuştur. Ayrıca, Batılılaşma ve modernleşme yönünde sağlam adımlar atacağına inanılan Jön Türkler yönetiminde, Hristiyan azınlıklara daha fazla özgürlük verileceği ve haklarının korunulacağına inanılmış, Hristiyan azınlıkların haklarının korunması için devrim bir fırsat olarak görülerek desteklemiştir.

Türkiye'de daha önce Jön Türk Devrimi'nin İngiliz basınındaki yansımalarını inceleyen akademik bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma, devrimin uluslararası boyuttaki etkilerini ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na olan bakışını anlamamıza katkıda bulunacaktır. İngiliz basınının devrimi nasıl ele aldığı, dönemin uluslararası ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği ve bölgedeki güç dengelerine olan etkisini anlamak adına katkı sağlayacak ve önemli bir perspektif sunacaktır. İngiliz basınının 1908 Jön Türk Devrimi'ne nasıl tepki verdiği, olayları nasıl aktardığı ve İngiliz kamuoyunda nasıl algılandığı incelenecektir. Devrime dair yayımlanan haberler, analizler, yorumlar ve makaleler ele alınarak, basının tutumu ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikalarında nasıl bir değişim yaşandığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca bu çalışma, İngiliz basınının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi ve sosyal değişimlere nasıl bir perspektiften yaklaştığını anlamaya yönelik katkı sunmayı hedeflemektedir. İngiliz basınının devrime verdiği tepkiler, o dönemde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na olan ilgisini ve bu ilginin arkasındaki siyasi, ekonomik ve stratejik faktörleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Anayasanın ilan edilmesi, İngiliz kamuoyunun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki

¹ Feroz Ahmad, *Jön Türkler-Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918*, Çev.: Tansel Demirel, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s.7.

değişimlere ilişkin algısını etkilemiş ve İngiliz hükümetinin bölgedeki çıkarlarını koruma konusundaki tutumunu belirlemede bir etken olmuştur. Bu nedenle, Jön Türk Devrimi'nin İngiliz basınında yankıları, sadece dönemin bir olayı olarak değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere arasındaki ilişkilerin bir göstergesi olarak da önem teşkil etmektedir.

1. Devrime İlk Tepkiler: Heyecan ve Umud

İngiliz basını Jön Türk Devrimi'ni heyecan ve umutla karşılamıştır. Jön Türk hareketinin siyasi reformlar ve demokratik bir yönetim biçimi arayışıyla başlayan modernleşme çabaları ve otoriter yönetim anlayışının sona ermesi, gazete başlıklarına ve haber içeriklerine olumlu bir şekilde yansımıştır. Toplumun özgürlük talepleri desteklenmiş, reform yapımcılar cesaretlendirilerek demokratikleşme çabaları takdirle karşılanmıştır.

II. Abdülhamit'in kısa sürede çaresizce meşrutiyeti ilan etmesi Jön Türk hareketinin kesin zaferi olarak görülmüş, Jön Türk liderleri için basında “özgürlük savaşçıları” ve “devrim kahramanları” gibi tanımlamalar yapılmıştır. Özellikle İngiliz liberal medyasında devrimin özgürlük ve insan hakları açısından olumlu bir adım olduğunu vurgulanarak istibdat rejiminin sona erdirildiği, özgürlükçü ve eşitlikçi devrimle imparatorluğun yıkımdan kurtulabileceği belirtilmiştir. Devrimin kansız gerçekleşmesi büyük bir takdirle karşılanmıştır. İstanbul, Selanik ve İzmir gibi büyük şehirlerde yaşanan coşkulu kutlamalar gazetelere yansımıştır. “Tiranlığın sonu”,² “Yeni Türkiye”³, “Bir Türk Yıldırım-Sultanın Ani Teslim Oluşu”⁴, “Türkiye’de Yeni Rejim”⁵ gibi gazete başlıkları dikkat çekmektedir. Bilhassa başkent İstanbul’da yapılan coşkulu kutlamalar yakından takip edilmiş ve yaşanan heyecan bütün ayrıntılarıyla muhabirlerin kaleminden İngiliz kamuoyuna aktarılmıştır. Kutlamalara katılan *Daily Telegraph* gazetesinin muhabiri, tanıklık ettiği havayı “Muhteşem Bir Manzara” başlığı altında okuyuculara aktarırken, halkın oluşturduğu coşkulu atmosferi etkileyici bir şekilde ifade etmiştir:

“Bütün öğleden sonrayı saray civarında geçirdim.⁶ 50.000 ila 100.000 kişi toplanmış anayasayı kutluyordu. Bütün erkekler, kadınlar, çocuklar, din adamları, subaylar toplanmış hepsi içtenlikle sevinç içindeydi. Dört gün önce böyle bir şeyin imkânsız olduğunu fark ettiğimizde bu gerçekten inanılmaz bir manzaraydı. Ölüm cezasına mahkûm edilen bütün bir ulusun aniden affedilmesi gibi bir şeydi. İlk başta gerçek olamayacak kadar güzeldi, sonra coşkulu sevinç patlamaları yaşandı. Başka bir açıdan bakıldığında ise olay inanılmazdı. Zira bu büyük kalabalık arasında bir tane bile hafife, polis veya asker yoktu. Düzen en mükemmel şekilde sağlanmıştı; tek bir tartışma, hatta bir anlık öfkeli söz bile duyulmadı. Herkes mutluydu. Sonradan; “oradaydım ve bu anlara şahit oldum” denecek türden bir manzaraydı.”⁷

Gazete başlıklarının haber içeriklerinde ise devrim ve Jön Türk liderleri övülmüştür. *Dundee Courier* gazetesinde; “Önemli olan gerçek şu ki, Türkiye sonunda mutlak bir hükümdarın boyunduruğundan kurtuldu. Görünüşe göre dünyanın en karanlıklarından biri olan bu ülkeyi daha parlak günler bekliyor.”⁸ denirken, *Freeman’s Journal* gazetesindeki haberde Türkiye’deki olumlu gelişmelerin pek çok ulusa örnek teşkil edeceği yazılmış, anayasanın ilanının tüm dünyayı sevince boğduğu belirtilmiştir: “Tüm dünya, Jön Türklerin bu önemli gününde sevince boğuldu. Türkiye’de uzun süren yozlaşmış «Saray» yönetiminin sona ermesi, sadece tek bir ulusun değil, gerçekten de birçok ulus için yeni bir hayatın başlangıcıdır”⁹ Bir başka haberde değişimin kalıcı olduğu varsayılırsa, Doğu sorunu yeni ve değişmiş bir boyut alacaktır, çünkü özgür bir anayasal

² “Turkish Climax-End of Tyranny”, *The Daily Telegraph*, 27 Temmuz 1908.

³ “A New Turkey-A Bloodless Revolution”, *Portsmouth Evening News*, 28 Temmuz 1908.

⁴ “A Turkish Thunderbolt-Sudden Surrender of the Sultan”, *Daily News*, 25 Temmuz 1908.

⁵ “The New Regime in Turkey”, *Irish Independent*, 27 Temmuz 1908.

⁶ Gazetede bu kutlamaları aktaran muhabirin ismi verilmemiştir.

⁷ “The New Turkey-Story of the Change”, *The Daily Telegraph*, 1 Ağustos 1908.

⁸ “Affairs in Turkey”, *Dundee Courier*, 10 Ağustos 1908.

⁹ “A First Parliament”, *Freeman’s Journal*, 28 Kasım 1908.

yönetime geçen Türkiye, Avrupa'daki büyük devletlerle önceki ilişkisinden oldukça farklı bir bağlamda bulunacaktır yorumu yapılmıştır.¹⁰ *The Daily Telegraph* gazetesinde kaleme alınan bir makalede ise dikkate değer analizler yapılmış ve devrim övülmüştür:

“Türkiye 36 yıldır altında kıvrıldığı boyunduruktan nihayet kurtuldu. Bunca zaman buna nasıl katlandığı ve nasıl bir arada kalmayı başardığı insanın kolay kolay anlayamayacağı bir muammadır. Bu yıllar boyunca bir ülkenin yok oluşu için yapılması gereken her şey sürekli olarak uygulanmıştır. Türklerin böylesine kötü muameleye dayandıklarını düşünerek üzüldür ve geleceğe umutsuzca bakardık. Çünkü kendilerine yapılan muameleye katlanan Türklerin şanlı atalarının kanından artık bir şey taşımadıklarını, yozlaşmış bir ırka dönüştüklerini düşünüyorduk. Ancak son yaptıkları eylem kendilerini eski Osmanlı'nın değerli torunları olduklarını kanıtlamış ve dünya tarihinde çok parlak bir sayfayı dolduracaklarına dair güvence vermiştir. Bu büyük değişimin olağanüstü bir şekilde gerçekleştirilmesi tüm dünyanın hayranlığını kazanmıştır.”¹¹

Basının genel tavrı yapılacak reformlar ile Osmanlı İmparatorluğu'nun hızlı bir gelişim ve ilerleme kaydedeceği yönündedir. Büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çatışan çıkarları, hasta adam olarak adlandırılan imparatorluğun egemenliğini sürdürmeyecek kadar zayıfladığı dönemlerde öne çıkmıştır. Ancak yaptıkları eylemin ardından Jön Türklerin devleti kurtarma konusundaki güçlü iradesi ve kararlılığı vurgulanmıştır. Bazı gazetelerde özeleştirici dahi yapıldığı görülmektedir. “Jön Türkler ve Avrupalı Entrikacılar” başlığı atan *Justice* gazetesindeki haberin içeriği ilginçtir. Haberde özgürlük çabası içinde olan Jön Türklerin başkaldırısının memnuniyetle karşılandığı belirtilirken şu çarpıcı cümleler ile Batı medeniyetinin emperyalist yüzü eleştirilmiştir: “Türkler için yeni bir çağ başlamaktadır. Müslümanların yenilenmesi bizim ikiyüzlü Hıristiyan Batılı yağmacılara uyacak mı? Bundan şüpheliyiz.”¹²

Devrimin kalıcı olması için Türklerin iç işlerine müdahil olunmaması gerektiği, başta Almanya olmak üzere bazı devletlerin bu değişimi pek de hoş karşılamayacağı, İngiltere'nin devrime sempatiyle baktığı ancak tek bir hesap hatasıyla harekete zarar verilebileceğine dair İngiliz politikacıları uyarıcı yazılar yazılmıştır. *Daily News* gazetesindeki bir haber bu tutuma en iyi örneklerden biridir:

“Türkler, bizim asla Almanlar gibi II. Abdülhamit'in despot rejimini desteklemediğimizi ve Ruslar gibi kasıtlı olarak ülkelerini mahvetmeye çalışmadığımızı biliyorlar. Kararlı bir şekilde yardım etme gücümüz var; tek bir hesap hatasıyla tüm reform ihtimalini mahvedebiliriz. İyiliksever tarafsızlık açıkça izlememiz gereken politikadır. Özgürlük ve eşitliği arzulayan herkese, öğüt vermeye veya arabuluculuk yapmaya hazır tarafsız dostları olduğumuzu göstermeliyiz. Zorlamak veya müdahale etmek için acele etmemeliyiz. Karşımızda bir millet var. Unutmamak gerekir ki Türkiye'de bütün atmosfer uzun yıllar şüphe ve entrikalarla zehirlenmiştir. Yanlış bir söz ve aceleci bir diplomatik hamle, Doğu Avrupa'nın şimdiye kadar tanık olduğu en umut verici hareketin geleceğini mahvedebilir.”¹³

Kaleme alınan makalelerde, uzun yıllardır otoriter ve mutlakiyetçi bir yönetim altında yaşayan Türklerin bir hamlede anayasal yönetime geçişi ve reform çabaları şaşkınlıkla karşılanmıştır. II. Abdülhamit'in istibdat rejimi altında yaşayan toplumun aniden demokratik bir döneme adım atması, birçok gözlemci için beklenmedik bir gelişme olmuştur. Bu bağlamda, devrimin ortaya çıkardığı değişimin toplumun sessizliğini bozduğu ve taleplerini daha özgür bir şekilde ifade etme arzusunu uyandırdığı vurgulanmıştır. Halkın meşrutiyetin ilanının ardından yapılan kutlamalara aktif bir şekilde katılım göstermesi toplumsal bilincin uyanışı olarak değerlendirilmiştir.¹⁴ Buna

¹⁰ Başlık Yok, *Belfast News Letter*, 10 Ağustos 1908.

¹¹ “The New Turkey-Story of the Change”, *The Daily Telegraph*, 1 Ağustos 1908.

¹² “The Young Turks and European Intriguers”, *The Justice*, 25 Temmuz 1908.

¹³ “The New Ministers-British Influence Again Supreme”, *Daily News*, 25 Temmuz 1908

¹⁴ Basında yer alan bu değerlendirmelerin sebebi, 1876 yılında tahta çıktıktan kısa bir süre sonra meşrutiyeti askıya alarak tüm iktidarı kendi elinde toplayan II. Abdülhamit'in baskıcı bir yönetim anlayışı kurmasıdır. Bizzat kendisine bağlı olan ve jurnal vermeyi teşvik eden bir hafife sistemi ile özel mahkemeler, keyfi tutuklama ve sürgünlerle

en güzel örnek *Belfast News Letter* gazetesinde çıkan bir haberdir “Çokça hakaret edilen Türk, kaostan ve yozlaşmış zorba bir otokrasiden özgür, düzenli bir yönetim şekline geçme kapasitesini ortaya koyarak medeni dünyayı şaşırttı” denmiştir.¹⁵ Pek çok makalede II. Abdülhamit döneminin tarihsel süreci anlatıldıktan sonra ordu içinde kuvvetli şekilde örgütlenen Jön Türklerin orduyu arkasına almasıyla devrimin kalıcı olduğu vurgulanmış, padişahın gücünü kaybettiği ve yeni rejimin sağlam temellere oturacağı kaydedilmiştir. Bununla birlikte, II. Abdülhamit’in geçmişte tahta çıkarken anayasaya bağlı kalacağına dair verdiği söze rağmen kısa sürede anayasayı askıya alması nedeniyle kendisine hiçbir şekilde güven duyulmadığı ve Jön Türklerin en uygun zamanda kendisinden kurtulmayı hedeflediği belirtilmiştir. *Evening Mail* gazetesinde yer alan bir haberde padişahın anayasayı ilan etmesinden sonra bu kararını tekrar geri almasının zor olduğu, çünkü bu kadar düşmüş bir insanın tekrar yükselmesinin beklenmedik bir durum olduğu ifade edilmiştir. Haberde, padişahın etrafında kalan birkaç eski rejim kalıntısının sadece kukladan ibaret olduğu ve sarayında dahi kendisini yabancı gibi hissettiği, zira eski tanıdık yüzlerin yerlerine esas olarak onu izlemek için adamlar yerleştirildiğini yazmaktadır. Haberin devamında padişahın fitne çıkarmasının önlenmesi ve kontrol altında tutulması amacıyla Rumeli’den daha çok fazla asker getirildiği ve bazı savaş gemilerinin Boğaz’da demirlediği belirtilmiştir. Halkın rahat bir nefes aldığı ve herkesin sokaklarda II. Abdülhamit aleyhinde konuştuğu aktarılmıştır: “Belki daha da önemlisi, düşmüş bir despot için şimdi açıkça sergilenen nefret ve aşağılamadır. Birkaç ay önce hiçbir Türk, herhangi bir kamuya açık yerde komşusuyla konuşmaya cesaret edemezdi. Bugün herkesin II. Abdülhamit’in paralı uşaklarının elinde neler çektiğini anlatan bir hikâyesi vardır ve bu sohbetlerin tamamı gerçek bir beddua korusu niteliğindedir.”¹⁶

Diğer taraftan, Jön Türklerin karşı karşıya olduğu ağır sorunlar da gazetelerde irdelenmiş ve bu sorunlar üzerine çok sayıda makale kaleme alınarak bazı uyarılar yapılmıştır. Halkın devrime katılımının özellikle Asya topraklarında sınırlı olduğu ve demokratikleşme sürecinde daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Anayasa, seçimler ve demokrasi gibi Batılı kavramların Doğu toplumlarında ne kadar başarılı olacağından kuşku duyulduğu anlaşılmaktadır:

“Batılı ulusların seçim yöntemlerinin Doğu halkları arasında ne kadar kabul göreceği ve uyum sağlayabileceği çok ciddi bir sorundur ve gelecek yıllarda gerçek güç, orduyu arkasına alanlar tarafından kullanılacaktır. Bununla birlikte, hiç şüphe yok ki reformcu Türklere ülkemiz tarafından verilen ve güçlü bir şekilde ifade edilen sempati, basınımızın olumlu tavrı ve Kral’ın mesajı Türkiye’deki Anayasa yanlısı parti için önemli bir güç kaynağıdır. Verdiğimiz desteğin tamamen tarafsız niteliği tam olarak kabul edilmekte olup, diğer Avrupa devletleri tarafından eylemlerimizi yanlıcı bir şekilde sunma çabalarının başarıya ulaşması pek olası görülmemektedir.”¹⁷

Bazı yazarlar, Jön Türk hareketinin liderlik konusunda sorunlar yaşadığını ve güçlü bir liderliğe ihtiyaç duyulduğunu savunurken, Jön Türklerin devlet yönetimi hususunda son derece tecrübesiz olduklarını belirterek bu husustaki endişelerini dile getirmişlerdir. *The Globe* gazetesinde çok çarpıcı bir yorum yapılmıştır: “Zorluk şu ki, Jön Türklerin yönetim konusunda hiçbir deneyimleri yok ve mevcut hükümeti devirebilecek olsalar da yerine herhangi bir şey koyacak kadar yetkin değiller. Bunca zamandır Avrupa’ya meydan okuyan Türk İmparatorluğu’nun Avrupalı Türkler tarafından yıkılması tarihin en garip ironilerinden biri olacaktır.”¹⁸ Bu tespitler, devrimin ardından Jön Türklerin devlet yönetimindeki tecrübesizlikleri nedeniyle geri planda kaldığı düşünüldüğünde, isabetli bir öngörü olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde Jön Türkler ve liderlik mevzusunda İngiliz basınında yapılan tespitler devrimden sonraki

muhafifleri sindiren II. Abdülhamit, başta basın ve toplantı hakları olmak üzere, özgürlükleri kaldırılmış ya da geniş ölçüde kısıtlamıştır. Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1980, s.16.

¹⁵ Başlık yok. *Belfast News Letter*, 19 Ağustos 1908.

¹⁶ “The Passing of Hamidianism”, *Evening Mail*, 16 Aralık 1908.

¹⁷ “Turkey and Some Others”, *The Globe*, 2 Ekim 1908.

¹⁸ “The Young Turks”, *The Globe*, 27 Temmuz 1908.

ilk aylar düşünüldüğünde, doğru tespitlerdir. Jön Türkler padişaha yakın mutlakiyetçi yöneticilerin yerine daha liberal bürokratları getirmiş ancak devlet yönetimindeki tecrübesizlikleri nedeniyle gücü hemen ele geçirememişlerdir. Bu durum, devrim sonrası dönemde yaşanan siyasi belirsizliği yansıtmaktadır.

Demokratik reformlar yaparak devleti kurtarma kararlılığı içinde olan Jön Türklerin bunu başarmak için önlerindeki en önemli sorun, imparatorluğun çok uluslu yapısıydı. Bu çeşitlilik, toplumsal, siyasi ve kültürel farklılıkların yanı sıra farklı talepler ve çıkar çatışmalarını da beraberinde getiriyordu. İmparatorluk içindeki farklı etnik grupları ve toplumun çeşitli kesimlerini bir araya getirerek ortak bir ulusal kimlik oluşturmak gerekiyordu. Bu süreçte dil, din, kültür ve birbirinden ayrı siyasi talepler gibi farklılıkları yönetmek ve toplumun değişik grupları arasında denge sağlamak önemliydi. Bu nedenle etnik kimliklerden ziyade üst kimlik olarak “Osmanlılık” öne çıkarılarak imparatorluğun dağılmasının önüne geçilmek isteniyordu. İngiliz basını da imparatorluğun çeşitli bölgelerinde yaşayan etnik unsurların farklı talepleri ve çıkarları nedeniyle ortaya çıkan zorlukların farkındaydı. Gazetelerde bu hususta çok sayıda analiz yer almış, bu zorlu görevi başarmak için çaba gösteren Jön Türklerin imparatorluk içindeki farklı gruplar arasında uyumu sağlama hedeflerine odaklanılmasını takdirle karşılanmıştı. Ancak bu süreçte yaşanan zorluklar ve çıkar çatışmaları, reform sürecinin karmaşıklığını ve başarının elde edilmesi için daha fazla çalışma gerektiğini göstermiştir. Bu bağlamda basında çıkan haberlere en güzel örneklerden biri *Aberdeen Press&Journal* gazetesinde yayımlanan bir makaledir:

“Kavranması gereken tehlikeler daha çok reformcuların deneyimsizliğinde ve Türk İmparatorluğu nüfusunun heterojen karakterinde yatmaktadır. Nüfus; Türkler, Araplar, Bulgarlar, Rumlar, Kürtler, Ermeniler, Yahudilerden oluşmaktadır. Anayasanın kabul edilmesinden sonra, çeşitli ırklar arasında neşeli bir kardeşlik oluştu ama Türkiye'nin en büyük laneti, din farklılıklarıyla farklı dillerin varlığıdır. Dillerin canlı tutulması, nüfusun kaynaşmasını ve sağlaşmasını engeller. Kıskançlıklar, rekabetler ve düşmanlıklar hararetle bir şekilde devam ediyor ve hükümetin zorlukları muazzam bir şekilde büyüyor”¹⁹

Benzer bir haberde dilleri, dinleri ve mezhepleri farklı grupların sadece Türklerle değil, kendi aralarında da pek çok sorun yaşadığı, bunların birbirini boğazlamaya hazır olduğu ve sadece müşterek Türk nefretinde birleştikleri belirtilmiştir.²⁰ Bu endişelerin yanında, başta İngiltere ve Rusya olmak üzere büyük güçlerin asıl ilgi alanı Makedonya sorunuydu. Bu ülkeler uzun süredir burada yaşayan çeşitli ırk ve dinden halkların lehine reformlar yapılmasını talep etmekteydi ve her büyük devletin burada çeşitli çıkarları vardı. İngiliz basını Makedonya sorunu özelinde yeni yönetimin reformlar yapıp yapamayacağı hususunu ele almıştır. Makedonya sorunu basında tartışılırken, imparatorluğun Balkan coğrafyasında yaşayan farklı ırklar arasındaki mevcut uzlaşmanın kalıcı olup olmayacağı sorgulanmış, geçmişten gelen husumetlerin üstesinden kolayca gelinemeyeceği vurgulanmıştır. Gazetelerde büyük devletlerin Makedonya'da yapılacak reformlar için Türklere gerekli zamanı tanıması gerektiği ve zorluk çıkarmamaları yazılmıştır. İngiliz siyasetçilerin sorunun çözümüne katkı vermesi gerektiği de belirtilmiştir: “Eğer Türkler ülkelerinin yönetimini iyileştirmek ve Müslümanlar ile Hıristiyanların bundan benzer faydalar elde etmesini sağlamak istiyorsa, o zaman büyük devletler seve seve kenara çekilecek ve Balkan eyaletlerinin yenilenmesini halkın kendisine bırakacaktır. Ancak Sir Edward Gray bu görüşleri belirtirken, hükümetin ihtiyatlı bir tutum izleyeceğini ve fırsat sunması halinde Makedonya'daki durumun daha iyiye gitmesini sağlamak için elinden gelen her şeyi yapmaya devam edeceğini açıkça belirtti.”²¹

¹⁹ Başlık Yok, *Aberdeen Press&Journal*, 17 Aralık 1908.

²⁰ “Turkish Revolution”, *Alcester Chronicle*, 25 Temmuz 1908.

²¹ “From Clubland”, *Cheltenham Looker-On*, 1 Ağustos 1908.

İngiliz basınına göre Jön Türklerin önündeki bir diğer büyük sorun, finansal problemler ve iyi yetiştirilmiş insan gücü kıtlığıdır. Bu çerçevede *Evening Mail* gazetesindeki bir makalede değerli tespitler yapmıştır:

“Abdülhamit rejimi sadece susturulmuş değil, sonlandırılmıştır. Türk reformcularına hayat veren vatanseverlik ve Türk halkının genel olarak onların çağrısına verdiği coşku hususunda neredeyse hiç şüphe yok. Bununla birlikte, sadece zamanın cevap verebileceği bazı sorular mevcuttur. Jön Türklerin karşılarında duran görevin büyüklüğünü ne ölçüde anladıkları ve böyle bir görevi başarabilecek bilgi, deneyim ve karakter sahibi kişileri yetiştirebilecekleri konusu bunlardan biridir. Türkiye 30 yıldır baskı altında ezilmiş ve en hafif deyişle bir neslin ahlaki ve entelektüel gelişimini felç etmiş olan bir ağırlık altında boğulmuştur. Her tarafta karşılaşılmaması gereken korkutucu problemler vardır. Kısaca üzerinde duracağımız en korkutucu olanlardan biri, mali sorundur. Çünkü sağlam bir finans olmadan başka herhangi bir alanda sağlam bir reform yapma olasılığı yoktur ve Türkiye’de yaşanan mali kriz bazı çok önemli uluslararası sorunları da içermektedir.”²²

Yukarıda yapılan tespitler gerçekten önemlidir ve değerli noktalara işaret etmektedir. İlk olarak, imparatorluk kaynakları devletin tüm sorunlarını hızlı bir şekilde çözme hususunda çok yetersizdi. Padişahın devlet kadrolarına atama yaparken en önemli kriteri kendisine sadakatti ve bu, kadroların liyakatsiz kişilerle doldurulmasına ve geniş çaplı yolsuzluk ile kayırmacılığa yol açmıştı.²³ Dolayısıyla uzun süren bir istibdat rejiminin ardından yeni rejimin etkin ve kalıcı olabilmesi için alt kademelerden başlayarak eğitilmiş ve aydın insanların pozisyonlara getirilmesi gerekmektedir.²⁴ Ancak çoğunlukla subaylar ve kıdemsiz memurlardan oluşan Jön Türkler, devrimin bu ilk döneminde iktidarı ve gücü tamamen ele geçirmekten oldukça uzaktaydılar. Nitekim karizmatik bir liderden ve kadrodan yoksun olmaları nedeniyle devlet otoritesini üstlenmeyip sadece Kanun-i Esasi’yi ilan etmekle yetinmişler, bütün iktidar arzularına rağmen yetersiz teşkilatlanma ve tecrübesizlikleri nedeniyle yönetimi doğrudan üstlenmek yerine eski dönemin paşalarına bırakmışlardır.²⁵ Arka plandan bu paşaları yönlendirmeyi tercih etmişlerdir.²⁶ Öte yandan, yukarıdaki haberde belirtildiği gibi, mali açıdan iflas eden ve gelirleri tamamen denetim altında olan bir imparatorlukta reformların gerçekleştirilmesi oldukça zordu.²⁷ Tam da

²² “Some Turkish Problems”, *Evening Mail*, 7 Aralık 1908.

²³ Erick Jan Zürcher, *Turkey: A Modern History*, I.B. Tauris&Co. Ltd., New York 1993, s.84.

²⁴ II. Abdülhamit iktidarının son döneminde kimsenin hesap vermeyen ve haksız kazanç elde ederek zenginleşen çok sayıda üst düzey bürokrat, vali ve nazır vardır. Nitekim devrimin ardından tutuklanan bazı vali ve nazırların köşklerinde yüksek miktarda para, kıymetli evrak ve ziynet eşyası bulunmuş, bunlardan bir kısmının haksız yere elde edildiği tespit edilerek Zabtiye Nezareti tarafından haczedilip hazineye aktarılmıştır. Aykut Kansu, alt düzey bürokratlar ile ilgili “sayıları binlerle ifade edilen ve bürokrasi içinde işgal ettikleri yeri yeteneklerinden çok akraba ilişkilerine borçlu alt düzey memurlar da yeni rejime karşıydılar” derken, bazı paşaların geçmişte yaptıkları yüz kızartıcı işler nedeniyle görevlerinden uzaklaştırıldığını belirtmektedir. Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.154. Ayrıyeten, gayrimeşru yollardan edindiği yüklü paralarla yurtdışına kaçan İzzet Paşa, Selim Melhame Paşa ve zimmetine para geçirdiği iddiasıyla “Haramî Paşa” olarak adı çıkan Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa gibi paşalar hakkında çok sayıda haber dönemin Türk basınında yer almıştır. Naim Ürkmez-Uğur Akbulut, “Sultan II. Abdülhamid’in Başkâtibi Tahsin Paşa”, *Belleten*, Ağustos 2022, Cilt 86-Sayı 306, s.672-673. Kansu, age, s.181-182.

²⁵ Baran Hocaoğlu, *II Meşrutiyette İktidar Muhalefet İlişkileri 1908-1913*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s..18.

²⁶ Gerçekten de Jön Türklerin meclisin açılmasının ötesinde gerçek bir siyasi programları hiç olmamıştır. Padişahın durumunun ne olacağı hususunda da bir fikirleri yoktur. II. Abdülhamit’e güvenmedikleri çok açıktır ancak onu tahttan indirecek gücü kendilerinde bulamamışlardır. Jön Türklerin iktidarı doğrudan ele alamadığı 1908 ile 1913 yılları arasındaki dönem literatüre “Denetleme İktidarı” olarak geçmiştir.

²⁷ İlk dış borcunu 1854 Kırım Savaşı’nda İngiltere’den alan Osmanlı Devleti’nin dış borcu çok kısa sürede çığ gibi büyümüş ve devlet 1875 yılında mali iflasını açıklamıştır. 1876’da tahta çıktığında maliyesi iflas etmiş bir devlet yönetimi eline alan II. Abdülhamit, 20 Aralık 1881’de “Muharrem Kararnamesi”ni imzalamıştır. Bu kararnameyle Duyunu Umumiye İdaresi kurulmuş ve Rüsümü Sitte gelirleri bu idareye devredilmiştir. Avrupalı devletlerin temsilcilerinden oluşan Duyunu Umumiye, Osmanlı’nın temel gelir kaynaklarına el koyarak alacakları tahsil etmeye başlamıştır. Bu bağlamda, meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra göreve başlayan Kâmil Paşa hükümetinin açıkladığı ilk programda en önemli sorun olarak devletin içinde bulunduğu mali durum gösterilmiştir. Hazinesin içi boştu ve yeni borçlanmalara gidilerek harcamalarda tasarruf yapılacaktır. Osmanlı Devleti’nin ilk kez 1854 yılında aldığı

bu nedenle, Jön Türklerin devrimin ilk günlerinde İngiltere ve Fransa'dan alacağı siyasi ve mali destek hayati derecede önemliydi.

2. Jön Türk Devrimi ve İngiltere'nin Tutumu: İngiliz Çıkarları ve Basın

İngiliz hükümeti Jön Türk Devrimi'ne tamamen hazırlıksız yakalanmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, 23 Temmuz'dan önce İttihat ve Terakki Cemiyeti²⁸ gibi Jön Türk gruplarından haberdardı ancak bunlara neredeyse hiç ilgi göstermemişti. II. Abdülhamit'in kısa sürede meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalması Londra'da büyük bir şaşkınlıkla karşılandı. Nitekim İstanbul'daki büyükelçilik Jön Türkler hakkında sağlıklı bir bilgi akışı sağlayamamıştı. Sonunda Londra'ya tutarlı bilgi sağlayan Paris Büyükelçiliği oldu.²⁹ İngiliz siyasetçiler yaşanan gelişmelerin ardından kısa bir müddet "bekle ve gör" politikası izlemeyi tercih ettiler. Basında devrime destek haberlerinin sayısı git gide artarken siyasetçilerin olan bitenleri sessizce izlemesi İngiliz basınının dikkatinden kaçmamıştır. 31 Temmuz 1908 tarihinde yayımlanan uzun bir makalede Jön Türk hareketi ve Türk-İngiliz dostluğu övülürken siyasetçilerin şüpheli tavrı eleştirilmiştir.

"Yeni Türk hareketinin hiçbir yerde İngiltere'dekinden daha derin bir sempati ya da daha sıcak bir onayla karşılanmadığını söyleyebiliriz. İngiliz kamuoyu kendini ifade etmekte yavaş kaldıysa bunun nedeni, Türk devriminin çok hızlı, ezici ve beklenmedik bir şekilde olmasıdır ki daha önceki belirtilerin tam olarak fark edilmemesi ve bir miktar şüpheyle yaklaşılmasıdır. Değişimin eksiksizliği ve Jön Türklerin temkinli ve övgüye değer eylemleri tüm şüpheleri sürekli olarak ortadan kaldırıyor. İngiltere'nin her zaman olduğu gibi tek arzusu barışçıl ve ilerici bir Türkiye görmektir. İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik siyaseti bencil ve tarafsız olmaya devam ediyor. Türk milleti, İngiltere'nin geçmişte kendisi için yaptığı fedakârlıkları unutmamıştır ve tarihin bu kayıtları, bugün bizim iyi dileklerimizin samimiyetinin en güzel kanıtıdır. Samimi ilişkilerdeki kesinti ve iyi niyetin askıya alınması, özetlemeyi gerektirmeyecek kadar açık ve çok çeşitli nedenlerden dolayı yalnızca İngiltere ile sultan arasındadır. Türk halkını oluşturan farklı ırklara karşı İngiliz dostluğu hiçbir zaman zayıflamamıştır."³⁰

İngiliz siyasetçiler kısa bir beklemenin ardından Jön Türk hareketinin sağlamlığı anlaşıldıktan sonra hareketin desteklenmesine karar vermişlerdir. Nitekim II. Abdülhamit'in İngiliz aleyhtarlığına dayanan rejimi ortadan kalkmış ve İngiltere'den cesaret ve ilham alan bir anayasal rejim gelmiştir. Almanya'nın tümüyle II. Abdülhamit'in iyi niyet ve himayesine dayanan İstanbul'daki nüfuzu azalma eğilimine girmiştir.³¹ Eğer geç kalırsa İngiltere'den umduğu desteği bulamayan Jön Türk liderlerinin de II. Abdülhamit gibi Almanya'ya meyil edebileceklerinden korkulmuştur. Zira İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarları açısından II. Abdülhamit yönetimine son verilmesi fevkalade önemliydi ve böyle bir amacın gerçekleştirilmesinde Jön Türkler İngilizler için vazgeçilmez bir araç konumundaydı³² Diğer taraftan, İngiltere bu devrime o kadar hazırlıksız yakalanmıştı ki meşrutiyet ilan edildiğinde

borçların ödenmesi cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve son Osmanlı borcu 1954 yılında ödenmiştir. Kansu, age, s.201-202. "Turkish Reforms-Programme of the Ministry", The Times, 17 Ağustos 1908.

²⁸ Tarihçiler "Jön Türkler" ve "İttihat ve Terakki Cemiyeti" hakkında farklı değerlendirmeler yapmışlardır. Genel manada Jön Türkler, II. Abdülhamit'in otoriter rejimi karşısında yurt dışında çeşitli başkentlere giderek dergiler kurmak suretiyle basın aracılığıyla II. Abdülhamit ve mutlakiyetçilik aleyhine, özgürlük ve meşrutiyet lehine faaliyetlerde bulunan genç aydınlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ise Feroz Ahmad'ın deyimiyle örgütün ismidir. 1908 Devrimi'ni gerçekleştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir ki 1913 yılındaki Bâbüâlî Baskınının ardından iktidarı kesin olarak ele geçirip 1918 yılına kadar devleti yönetmişlerdir. Jön Türklerin önde gelen fikir önderleri Ahmet Rıza, İbrahim Temo ve Abdullah Cevdet gibi isimler İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde iktidardan uzakta tutulmuşlardır. Erik Jan Zürcher, *Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, Çev.Lütfi Yalçın, Akılçelen Kitaplar, Ankara 2015, s.161.

²⁹ Joseph Heller, *British Policy Towards the Ottoman Empire 1908-1914*, Frank Cass and Company Limited, London 1983, s.6.

³⁰ "The New Era in Turkey", Evening Mail, 31 Temmuz 1908.

³¹ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s.130.

³² Mithat Aydın, "II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere", *Belgi Dergisi*, Yıl:2011, sayı:1, s.25.

İstanbul'da bir büyükelçi dahi yoktu. Büyükelçilikte görevli Maslahatgüzar Barclay'e 27 Temmuz'da İngiliz hükümetinin meşrutiyetin ilanını olumlu karşıladığı ve padişaha tebrikleri iletmesi talimatı verildi. Dışişleri Bakanı Lord Grey, 30 Temmuz'da İstanbul'a varan yeni büyükelçiye Jön Türkleri cesaretlendirme konusunda güçlü destek verilmesini, İngiltere ile Türkler arasında herhangi bir sorun bulunmadığını ve reform hareketine ilgi göstermesini söyledi.³³

Yeni İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther 30 Temmuz'da İstanbul'a gelmiş ve halk kendisini coşku ve tezahüratlar ile karşılamıştır. Lowther'ı karşılayan kalabalık, arabasının koşumlarını sökerek elçilik binasına kadar çekmiş ve aşırı sevgi gösterilerinde bulunmuştur.³⁴ 6 Ağustos'ta II. Abdülhamit'e itimatnamesini takdiminde, Bâbîâlî'deki bakanlar, yüksek rütbeli görevliler ve İttihat ve Terakki üyeleri tarafından kabulünde de aynı atmosfer yaşanmış, büyükelçi Yıldız Sarayına giderken, tıpkı 30 Temmuz'da İstanbul'a gelişinde olduğu gibi, yol boyunca kalabalık halk grupları tarafından coşkuyla alkışlanmıştır.³⁵ Büyükelçinin bu şekilde iki farklı tarihte ve noktada halk tarafından sevgi tezahüratlarıyla karşılanması İngiliz basınında ses getirmiş ve karşılanma şekli memnuniyet yaratmıştır. Gazetelerde "İngiliz Büyükelçinin Popülerliği", "Büyükelçi İstanbul'da Sevinçle Karşılandı", "Büyükelçi Sultan Tarafından Kabul Edildi-Dikkate Değer Karşılama" başlıkları atılırken, bu coşkunun sebebinin Dışişleri Bakanı Grey'in Jön Türkler hakkındaki açıklamalarının yansması olduğu belirtilmiştir.³⁶ Ayrıca Türk basınında İngiltere lehine çıkan bazı haberler de bu dönemde İngiliz gazetelerinde yer almış, Türk basınının İngiltere'yi olumlu bir şekilde yansıtan yazılar yayınladığı ve bu yazıların Türk halkı üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu durum, Türk basınının İngiliz yanlısı bir tutum sergilediğini ve İngiltere'yi reform sürecinde önemli bir destekçi olarak gördüğünü göstermektedir.

Türkiye'de oluşan İngiliz yanlısı hava sebepsiz değildi. Her şeyden önce otokrasiye karşı temsili yönetimi talep eden Jön Türkler, devrimin kalıcı olması için İngiltere'nin hem siyasi hem ekonomik desteğini almayı zaruri görmekteydiler.³⁷ Dolayısıyla İngiltere'ye kapılar ardına kadar açılmış vaziyetteydi. Gerçekten de Almanların II. Abdülhamit rejimiyle çok iyi ilişkiler kurması Jön Türklerin bu ülkeye olumsuz gözle bakmalarına yol açmıştır. Jön Türkler Almanların II. Abdülhamit dönemi boyunca aldıkları imtiyazlara, gerçekleştirdikleri ve gerçekleştirecekleri projelere şüpheyle yaklaşmaktaydılar.³⁸ Jön Türklerin yeni hükümet sistemiyle II. Abdülhamit'in Almanya ağırlıklı politikalarının tasfiyesini hedeflemesi, İngiltere'nin çıkarlarına da uygundu. Nitekim 1908'de İngiltere'nin Yakın ve Orta Doğu'daki başlıca düşmanı artık Rusya değil, Almanya idi.³⁹ Bu arada basında Türk-Alman müttefikliğinin sonuna geldiği ve İngiliz etkisinin giderek arttığı haberleri yapılıyor, "Yeni Türkiye-Almanya ile müttefikliğin sonu"⁴⁰ "Türkiye'de Britanya Etkisi" ve "Hasta Adam iyileşiyor. İngiltere yanlısı Avusturya karşıtı Türkiye"⁴¹ gibi başlıklar atılıyordu. Türk halkının İngilizlere duyduğu sempatiye dair basında pek çok haber

³³ F.H. Hinsley, *British Foreign Policy Under Sir Edward Grey*, Cambridge University Press, New York 1977, s.149.

³⁴ Bayram Soy, "1908 Jön Türk Devrimi'ne İngiltere'nin Yaklaşımı", *Doğu Batı Dergisi*, yıl:11, sayı:46, s.154.

³⁵ P.Philip Graves, *İngilizler ve Türkler-Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*, Çev: Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s.66.

³⁶ "British Ambassador Welcomed at Constantinople", *The Mirror*, 1 Ağustos 1908. "The British Ambassador's Popularity", *The Civil&Military Gazette*, 30 Ağustos 1908.

³⁷ Feroz Ahmad'ın değerlendirmesine göre Jön Türklerin İngiliz taraftarlığı kısmen II. Abdülhamit'in Alman taraftarlığı siyasetine karşı bir tepki, kısmen de devrimin meşruti bir karakter taşıması ve bu yüzden "parlamentoların anavatanı" olan İngiltere'nin bu sahada önder ve ilham kaynağı olarak kabul edilmesinden ileri gelmektedir. Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, s.133.

³⁸ Murat Özyüksel, "İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:38 (Mart 2008), s.240.

³⁹ Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, s.131.

⁴⁰ "The New Turkey-End of the German Alliance", *The Globe*, 7 Eylül 1908.

⁴¹ "The Sick Man's Convalescence-Turkey pro England Turkey anti Austria", *The Sphere*, 24 Ekim 1908.

çıkması dikkate değerdir. Türk hissiyatının şiddetle Alman karşıtı ve İngiliz yanlısı olduğu yazılmıştır. Türk halkının İngilizlere duyduğu sempatinin sebepleri üzerinde durulmuş ve İngiltere'nin Türkler için umut kaynağı olduğu vurgulanmıştır.

Devrimin ilk günlerinde İngiltere'yi memnun eden bir başka gelişme Said Paşa'nın istifasının ardından 6 Ağustos'ta Sadrazamlığa Kâmil Paşa'nın getirilmesi olmuştur.⁴² Jön Türklerin meşrutiyetin ilk döneminde geri planda kalmayı tercih ettiği belirtilmişti. Nitekim bu, aslında bir zorunluluktur. Tecrübesiz Jön Türkler bir müddet daha geri planda kalacağına göre sadrazam ve kabinede yer alacak bakanlar son derece dikkatli seçilmeliydi. Padişaha bağlı olmayan ancak kendilerine de sırt çevirmeyecek bir figüre ihtiyaç duyuluyordu. Sadrazam olacak kişinin İngiltere'nin itiraz etmeyeceği bir isim olması da son derece önemliydi. Jön Türkler, İngiltere ile iyi ve güvenli ilişkileri sürdürmek adına Kâmil Paşa'nın çok işe yarayacağını biliyorlardı. Neticede İngiltere'de itibarı olan ve "İngilizsever" diye anılan Kâmil Paşa sadrazamlığa getirildi ve görevi başında kalacağına dair İngiliz Büyükelçi Lowther'a güvence verildi.⁴³ Bu hamleyle Osmanlı İmparatorluğu'nun artık İngiltere'den yana bir politika izleyeceği ilan edilmiş oldu. İngiliz basını bu gelişmeyi olumlu karşılamış ve pek çok gazetede Kâmil Paşa'nın fotoğrafları verilerek, kendisinin meşrutiyet yanlısı olduğu ve İngiltere hayranı olarak bilindiğine dair haberler yer almıştır. İngiliz kamuoyu, Kâmil Paşa'nın sadarete getirilmesiyle Alman yanlısı Türk dış politikasının artık değişeceğini ve ülkenin kalkınması için başta İngiltere olmak üzere diğer büyük devletler ile yakın temaslar kurulacağına ve iki ülke arasında dostluğun artacağına ikna olmuştur.⁴⁴

Devrimin ardından iki ülke arasındaki ilişkilerin hızla iyileşme eğilimine girmesiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyasında İngiltere'nin ekonomik çıkarlarının desteklenmesi açısından bir fırsat olduğu basın tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. İngiliz yöneticiler de basının bakış açısına paralel düşünmekteydiler. Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Grey Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde uyguladığı politikalar neticesinde geniş çıkarlar elde ettiğini ve Küçük Asya'nın servetinin Almanların elinde olduğunu söylemekteydi.⁴⁵ Basında İngiliz yöneticilerinin Osmanlı topraklarında ortaya çıkan fırsatlar karşısında ne kadar hazır olduğu sorgulanmış, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticaret ve yatırım fırsatlarını artırma potansiyeline özellikle dikkat çekilmiştir. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki nüfuzunu arttırmak ve bölgedeki enerji kaynaklarına erişim sağlamak gibi stratejik hedefler, İngiliz basınının tutumunu şekillendirmiştir. Basında geniş imparatorluk topraklarının İngiliz endüstriyel ürünleri için büyük bir pazar olduğu vurgulanarak, bu büyük coğrafyanın yabancı sermayedarlar için bakir bir alan olduğu, pek çok alanda geri kalmış ülkede çok fazla yapılacak iş olduğu ve milyonlarca sterlinlik yeni yatırımlar ve paha biçilemez fırsatlar sunduğu ifade edilmiştir. Almanya'nın bugüne kadar elde ettiği ekonomik tavizlerin artık İngiltere tarafından ele alınması gerektiği konusunda makaleler yazılmıştır:

"Yeni Türkiye sermayedarlar için bakir bir sahadır. Eski rejim zamanında İngilizler hiçbir ekonomik ayrıcalık alamamış ve bu ayrıcalıklar çoğunlukla Almanlara gitmiştir. Ancak Jön Türkler iktidara gelmiş

⁴² Birkaç yabancı dil bilen ve reformcu yapısı sayesinde Avrupalıların da saygısını kazanmış tecrübeli bir devlet adamı olan Kâmil Paşa daha önce de iki kez sadrazamlık yapmıştır. Kâmil Paşa'nın sadarete atanması İngiltere Kralı VII. Edward'ı çok memnun etmiş ve bu atamadan dolayı II. Abdülhamit'e tebrik telgrafi çekmiştir. Bayram Ayna-Fuat Kuyucu, "II. Meşrutiyet'in İlanı Sonrasında Sadrazam Kâmil Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İktidar Mücadelesi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:8 / Sayı:1, s.75.

⁴³ Ahmad, *Jön Türkler-Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918*, s.17.

⁴⁴ İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliğinin tercümanı Fitzmaurice'e göre Kâmil Paşa'ya sadareten düşürülmesinden bir ay önce Grand Cross of Bath nişanının verilmesi düşünülmüştür ki bu 40 yıl içinde söz konusu nişanı alan ikinci Osmanlı olması anlamına gelmektedir. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s.136.

⁴⁵ Viscount Grey of Fallodon, *Twenty-Five Years 1892-1916*, c.1, Frederick A.Stokes Company, New York 1925, s.129.

ve işler değişmiştir. Jön Türklerin Almanlara karşı sempatisi yoktur çünkü onlar padişahın ve şimdi dağılmış olan saray kliğinin dostlarıydılar. Eski rejim İngiltere'yi baş düşmanı olarak görüyordu, yeni rejim ve halk İngiltere'nin gerçekten de her zaman Türk'ün en samimi dostu olduğunu kabul ederek açık bir şekilde övdü. Türkler, hiç şüphesiz İngiliz adaylara her zaman öncelik verecektir ve bu yeni Türkiye'de tüccarların, imtiyaz avcılarının ve kapitalistlerin açık bir servet elde etme şansı vardır."⁴⁶

3. 1908 Seçimlerinin İngiliz Basınına Yansımaları

Meşrutiyetin ilanının ardından Türk tarihinde ilk kez çok partili seçimlerin yapılacağı 1908 seçimlerine giden süreç, 3 Ağustos'ta padişah tarafından seçim yasası tasarisının onaylanmasıyla başlamıştır. Bu süreç Kasım ve Aralık aylarında mebus seçimlerinin ardından 17 Aralık 1908'de meclis açılışına kadar devam etmiştir.⁴⁷

1908 seçimleri İngiliz basınında geniş bir şekilde yer bulmuş, seçim süreci ve sonuçları hakkında detaylı haberler yayımlanmıştır. Basın, imparatorluğun selameti adına seçimlerin önemli bir adım olduğunu vurgulamış ve siyasi partilerin kurulmasıyla birlikte halkın düşüncelerini ifade etme imkânı bulduğunu belirtmiştir. Bazı makalelerde ise seçim öncesinde karşılaşılan sorunlara dikkat çekilmiştir. Yeni anayasanın yürürlüğüne girdiği dönemde Türkler, Yunanlılar, Bulgarlar, Sırp gibi Yakın Doğu mozaigini oluşturan ulusların kendi aralarındaki çatışmaları bırakıp gönülden sevinerek birbirlerinin boyunlarına sarıldıkları, ancak zaman içinde hikâyenin değiştiği, ulusların birbirine zıt çıkarlarının tekrar ortaya çıktığı ve yaklaşan seçimlerde çok uluslu bir yapıya sahip Balkanlarda büyük zorluklar yaşanabileceği ifade edilmiştir. Gerçekten de meşrutiyetin getirdiği ilk coşkulu günlerin ardından Müslüman ve Hristiyan cemaatler arasında görüş birliğinin sağlanamadığı görülmektedir. Seçim sürecinde bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Jön Türklerin amacı parlamentoda çoğulcu bir Osmanlı milleti düşüncesi içinde farklı dinlerden cemaatleri kaynaştırmak olsa da bunu sağlamak neredeyse imkânsızdı. Bu doğrultuda basında çıkan pek çok haberde, Rumların İstanbul ve İzmir gibi bazı bölgelerde seçimlerde usulsüzlük yapıldığını iddia ederek gösteriler yaptıkları ve sonuçlara itiraz ettikleri yazmaktadır.⁴⁸ *The Daily Telegraph* gazetesinde: "Rumlar seçimlerde her türlü usulsüzlükle suçladıkları Türklere karşı büyük bir heyecan ve öfke içindedirler."⁴⁹ denirken, bir diğer gazetede daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir:

"Rumlar seçimlerde yapılan usulsüzlüklere karşı yine gösteriler düzenliyor. Pek çok durumda Rum oy pusulalarının, sandık merkezlerinde görevli katipler tarafından Türk adayların isimlerini taşıyan kağıtlarla değiştirildiği, bazı durumlarda ise Rum seçmenlerin kimliğinin tartışıldığı iddia ediliyor. Önlem olarak bu sabah Pera Mahallesindeki birçok Rum dükkânı kapatıldı. Kilise çanları çaldı ve Rum kilisesinin avlusunda protesto naraları atan heyecanlı bir kalabalık toplandı."⁵⁰

Gazetelerde çıkan az sayıdaki haberde ise Rumların ve Arapların nüfuslarına oranla mecliste daha az temsil edildiği belirtilmiştir. Basındaki ortak kanaate göre, yaşanan bu olumsuzluklar, imparatorlukta en büyük zorluğun etnik ve dini farklılıklar olduğunu bir kez daha net şekilde ortaya koymuştur. Toplumun farklı gruplarının bir arada yaşama sürecinde karşılaşılan sorunların

⁴⁶ "New Turkey-Virgin Field for British Enterprise", Belfast Evening Telegraph, 5 Ekim 1908.

⁴⁷ 17 Aralık'ta meclisin açılmasına kadar geçen süreç dört buçuk ay sürmüştür. Ağustos ayında listelerin hazırlanmasıyla uğraşmış, Ekim ayında seçmenlerin belirlenmesinin ardından Kasım ve Aralık aylarında seçimler yapılmıştır. Sancak esasına göre yapılan seçimlerde 281 mebus seçilmiştir. Fevzi Demir, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1994.

⁴⁸ İstanbul'daki Rum cemaati seçimler esnasında çeşitli protesto gösterileri düzenlemiştir. 22 Kasım 1908'de yirmi binden fazla Rum Babiâli'ye yürüyerek Beyoğlu'ndaki seçimlerin iptalini talep etmiş, kabul edilmeyince etrafa saldırmıştır. Daha sonra Dahiliye Nazırı Rum heyetiyle görüşmüş ve anlaşmaya varılmıştır. Rumlar seçimlerdeki ihlallerden Türkleri sorumlu tutarken Türk yetkililer ve basın Rumları sorumlu tutmuş ve bu gösterileri şiddetle eleştirmiştir. Kansu, age, s.295-296.

⁴⁹ "Turkish Elections Scenes in Constantinople", Daily Telegraph & Courier, 21 Kasım 1908.

⁵⁰ "The Turkish Elections", Newcastle Daily Chronicle, 16 Kasım 1908.

ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Türk hükümetinin vaat ettiği tam hoşgörü politikasıyla bu sorunları zaman içinde aşacağına dair umutlar dile getirilirken, bu süreçte karşılaşılan olumsuzluklar ve gerilimlerin, hoşgörü politikasının başarısına meydan okuyan faktörler olduğu ve bu sorunların üstesinden gelmek için daha fazla çaba harcanması gerektiği belirtilmiştir.

Bazı bölgelerde ise seçimlerin çok sakin geçtiği ve Rumların da seçimlerin neticesinden memnun olduğuna dair haberler dikkat çekmektedir.⁵¹ Aynı şekilde Ermeniler ve Yahudilerin seçimlerden memnun olduğu ve İstanbul'un tüm seçim bölgelerinde katı bir şekilde Türklerden yana oy kullandıkları belirtilmiştir.⁵² İngiliz basını, seçimlerin bazı ufak hadiseler haricinde demokratik bir yöntemle yapıldığına özellikle dikkat çekmiştir. Seçimlerin genel olarak adil bir şekilde ve barış içinde gerçekleştirildiği, Hristiyanların Müslümanlara adaylara, Müslümanların da Hristiyan adaylara oy verdikleri yazılmıştır. Başkent İstanbul'daki seçim atmosferi ve yaşanan coşku gazetelerde ayrıntılarıyla aktarılmıştır:

“Bugün İstanbul'da bir yerden bir yere gitmek neredeyse imkansızdı çünkü oy sandıklarını takip eden büyük geçit törenleri düzenlendi. Halk, seçimlere büyük bir ilgi gösterdi ve bu sandıkları neredeyse dini bir şekilde, hükümetteki kişisel paylarının ilk somut kanıtı ve ulusal varlığın ilk belirtisi olarak görmekteydi. Özel bir detay daha vardı. Parlak kırmızı veya yeşil cüppeleri ve altın süslemeleriyle oturan Müslüman rahipler, sade giyimli Ermeni, Yunan veya Musevi rahiplerle birlikte geçit törenini coşkuyla alkışlarken, milli kıyafetlerini giyen Arnavutlar ve Kürtler tarafından korunuyorlardı. Aslında, bugün yaşanan bu manzara geçen yıl sadece çılgın bir rüya olabilirdi. İngiliz Konsolosluğu önünde büyük bir miting düzenlendi, bando grupları İngiliz ulusal marşını çaldı, ardından borazan eşliğinde İngiltere tezahüratları yapıldı ve “çok yaşa İngiltere, Türkiye ve özgürlük” diye bağırıldı.”⁵³

Mevcut sorunlara rağmen demokrasi ve eşitlik adına olumlu bir başlangıç yapıldığı basının ortak kanaatidir. Meclisin açıldığı bu günlerde II. Abdülhamit'in tutumu merak konusu olurken, otuz yıl öncesinde izlediği politikayı artık uygulamayacağı ve mevcut durumu kabul etmekten başka seçeneğinin olmadığı basında dile getirilmiştir. Meclisin açılışının Avrupalı büyük devletleri memnun ettiği ve yeni sistemi oturtmak için Türklere makul bir zaman verilmesi gerektiği konusu da makalelerde ele alınmıştır. Tüm zorluklara rağmen seçimlerin ardından anayasal sistemin sağlam bir şekilde yerleşeceğine dair umutların arttığı ve ülkenin daha demokratik bir geleceğe ilerleyeceğine dair inançların dile getirildiği görülmektedir.

“Türk meclisinin dünkü açılışı siyasi bir işaret veriyor. Doğu ve Batı deneyi, Türkiye için ilişkilerde yeni bir aşama başlatıyor. Artık kimse bu ülkenin yönetimini barbar bir despotizm olarak göremez. Türkiye uluslar konseyine saygı duyulacak yeni bir unvanla geliyor. Bu dönüşüm, ilerici halkların çoğunun parlamentoları tarafından kabul edilmiş ve memnuniyetle karşılanmıştır. İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD tebriklerini gönderdiler. Ama belki de bu yeni girişime en büyük ilgi Doğu ulusları tarafından gösterilecektir. Türkiye büyük bir Müslüman devlettir ve Müslümanlığın kamu işlerinde aklın uykusunu temsil ettiğine dair asırlık varsayma, despotizmin bütüncül kabulüne inancın kalesinde cesurca meydan okunmuştur. Böyle bir hareket, yüzyıllardır İslam dünyasında görülmemiştir ve bu Türk hareketinin arkasında entelektüel ve ahlaki güçler olması nedeniyle, etkisi siyasi alan dışında da devrimci olabilir.”⁵⁴

Bütün bu övgülerin yanında, meclisin açılışının ardından ortaya çıkan heyecan ve umudun gerçekçi beklentilerle desteklenmesi ve sürecin sıkı bir şekilde yönetilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Basının üzerinde birleştiği ortak görüş, anayasanın önündeki en önemli tehdidin padişah veya dış müdahaleler değil, Jön Türklerin deneyimsizliği ve imparatorluğun heterojen

⁵¹ “Greeks and the Turkish Elections”, Dublin Daily Express, 14 Aralık 1908.

⁵² “The Turkish Elections”, Evening Mail, 25 Kasım 1908.

⁵³ Başlık yok, Daily Telegraph & Courier, 27 Kasım 1908.

⁵⁴ Başlık Yok, Edinburgh Evening News, 18 Aralık 1908.

yapısı olduğudur. Basında bu minvalde çıkan haberlere en güzel örnek *Aberdeen Press and Journal* gazetesinin 17 Aralık 1908 tarihli haberidir:

“Jön Türkler kendi bilgisizliklerinin farkındadırlar. Kendi sözlerini aktaracak olursak: “Hiçbir yanılmamız yok. Çok bölünmüş ve çok geriyiz, çok bilgisiziz.” demektedirler. İnsanların kendi eksikliklerini fark etmeleri ve kabul etmeleri iyiye işarettir. Bu, öğrenmeye istekli olduğunu gösterir ve ilerlemenin düşüncesiz sıçramalarla değil, dikkatli adımlarla deneneceğini gösterir. Şu ana kadar reformcular oldukça iyi bir iş çıkarmış gibi görünmektedir. Devrim son derece ustaca planlanmış ve kan dökülmeden gerçekleştirilmiştir. Seçimler, Rumların yolsuzluk yapıldığına yönelik şikâyetlerine rağmen, herhangi bir olay çıkmadan gerçekleşmiştir. Bunlar umut verici ve memnuniyet verici işaretlerdir.”⁵⁵

Gazeteler incelendiğinde, meclisin açılışının ardından anayasal reformların hız kazanacağı üzerinde fikir birliğine varıldığı görülmektedir. Yapılan değerlendirmelere göre eğer imparatorluk yakın bir zamanda savaşa girmez ve uzun bir barış dönemi sağlanırsa parlamentonun karşı karşıya olduğu büyük ve acil sorunları çözmek için özgür bir alan olabileceği belirtilmiştir. Ancak yapılan değerlendirmelerde vurgulanan nokta, meclisten ziyade İttihat ve Terakki'nin politikaları ve tutumunun önemli olduğudur. İttihat ve Terakki'nin vizyonlu ve ilerici bir politika izlemesi durumunda, meclisin yükünün büyük ölçüde hafifleyebileceğini ifade edilmiştir. Ancak, eğer parti gerici bir tutum benimseyerek anayasal yöntemlerin kullanımını engellemeye çalışırsa, devletin yakın bir zamanda başka bir siyasi krize sürüklenebileceği konusu üzerinde önemle durulmuştur.⁵⁶

Son olarak, basında meclisin açılış töreniyle ilgili ayrıntılı haberler yer almıştır. Açılışın gösterişli bir şekilde gerçekleştiği ve halk arasında sınırsız bir coşku uyandırdığı belirtilmiş, İstanbul sokaklarında “Hürriyet İlahisi”nin ezgilerinin duyulduğu aktarılmıştır. Padişahın meclise gönderdiği mesajın, tuhaf bir şekilde İngiliz parlamenter yöntemlerine tanıdık gelen üslup ve duygularla ifade edildiğini bildirmiştir. Hatta metindeki bazı cümlelerin, neredeyse İngiliz kralının parlamentoda yaptığı bir konuşmadan alınmış olabileceği ve İngiliz terminolojisinin kullanıldığı iddia edilmiştir.

4. Devrimin Toplumsal Alandaki Etkisine İngiliz Basınının Yaklaşımı ve Kadın Hareketi

1908 Devrimi'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük bir politik değişime yol açtığı kesindir. Ancak değişim sadece siyasetle sınırlı kalmamış, toplumsal alanda da etkisini ciddi şekilde göstermiştir. Zira gelenekçiliğin tam karşısında yer alan ve ilerici-entelektüel bir hareket olan Jön Türkler, toplumu modernleştirmek amacı gütmektedirler. Bu bağlamda, devrimin ilk günlerinden itibaren sosyal ve toplumsal alanda bir dizi reform gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, dini ve sosyal özgürlüklerin yanı sıra; eşitlik, adalet, eğitim ve özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine yapılan reformlar öne çıkmaktadır. Bu reformlar kadınların toplum içinde daha eşit bir konuma gelmelerini ve daha fazla fırsata sahip olmalarını amaçlamıştır. Kadınların özgürlüğe kavuşması için büyük çaba sarf eden Jön Türkler, kadınların eğitim hakkını savunmuşlar ve küçük yaştan itibaren tüm düzeylerde eğitim almalarını teşvik etmişlerdir. Kadınların kültürel ve sosyal alanlarda yetkinlik kazanmalarını desteklemişlerdir. Bu reformlar, yüzyıllardır toplum içinde sınırlı bir role itilen ve baskılanan kadınların statüsünü yükseltmek ve toplumda daha eşit bir konuma gelmelerini sağlamak amacı taşımıştır. Jön Türklerin kadına bakışı ve toplumsal cinsiyet eşitliği hususunda atılan adımlar, Türk modernleşme sürecinde çok önemli bir dönüm noktası

⁵⁵ Başlık Yok, *Aberdeen Press and Journal*, 17 Aralık 1908.

⁵⁶ “Foreign News Summary”, *Birmingham Daily Post*, 18 Aralık 1908.

olmuştur.⁵⁷ Kadınların hakları ve toplumdaki rolleri konusunda farkındalığı artırmış ve ilerici bir değişim sürecinin başlangıcını temsil etmiştir.

Toplumda kadın hareketi konusunda kısa sürede önemli değişimler ve gelişmeler yaşanırken, İngiliz basınının buna duyarsız kalması beklenemezdi. Nitekim genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reform çabalarına ve modernleşme girişimlerine destek veren İngiliz basını, bu konuya da büyük bir ilgi göstermiş, kadınların sosyal statülerini yükseltmek ve haklarını elde etmek için girişilen mücadeleye ve reformlara destek veren bir tutum sergilemiştir. Türk kadınlarının toplumsal statülerine ilişkin gelişmeler gazete başlıklarında ve makalelerde geniş yer bulmuş ve bu konularda olumlu görüşler belirtilmiştir. Türk kadınları için yeni bir dönemin başladığı özellikle vurgulanmıştır. Türk kadınlarının özgürlük taleplerinin reformcular tarafından dikkate alınması ve uygulanması, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme sürecinin bir göstergesi olarak kabul edilmiş, bu durum devrimin başarısını yansıtan önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Yapılan reformlar toplumun genelinde daha adil ve eşitlikçi bir yapı oluşturma hedefi doğrultusunda atılan önemli adımlar olarak değerlendirilmiştir.⁵⁸

İngiliz basınının konuya yoğun ilgi göstermesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal değişimin sadece siyasi arenayla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi önemli konuların da ele alındığını göstermektedir. Bu da İngiliz basınının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal ve toplumsal değişimleri anlama ve aktarma çabasının bir göstergesidir. 30 Eylül 1908 tarihli *Daily Telegraph* gazetesinde "Türk Kadınlarının Gelecekteki Statüsü" başlığı atıldıktan sonra kaleme alınan uzun yazıda, yeni Türkiye'nin çözmesi gereken en zor sorulardan birinin de Türk kadınının gelecekteki statüsü olduğu, bu hususta önemli tartışmaların başladığı belirtilmiştir. Kadınların artık daha fazla hak talep ettikleri, toplumsal hayattaki kısıtlamaların kaldırılarak daha rahat giyinmek istedikleri yazılmıştır. Diğer taraftan, eğitilmiş Türkler kadın hareketine tam destek verse de toplumun çoğunun eğitimsiz ve tutucu olduğu, reformların önündeki en büyük engelin cehalet olduğu bilhassa vurgulanmıştır:

"[...] Ancak orta sınıf ve taşradaki halk bu dönüşümü anlayamazlar ve kadınlarının yüzyıllardır olduklarından farklı olabileceğini hayal bile edemezler. Ayrıca dikkat çekici olan şudur ki, farklı şehirlerde bir karşı devrim hareketi başlatmaya çalışanlar her zaman meşrutiyetin ilk hedeflerinden birinin kadınların tamamen özgürleştirilmesi ve örtünmeyi bırakmaları olduğunu ilan etmişlerdir ve bu her zaman halkı heyecanlandırmıştır."⁵⁹

Yukarıdaki haberde belirtildiği gibi, meşrutiyet ve anayasa karşıtları, meşrutiyetin kadınların özgürleşmesine yönelik etkilerini şiddetle eleştirmişler ve kadın haklarını istismar ederek toplumun hassas noktalarını hedef almayı amaçlamışlardır. Böylelikle meşrutiyetin halk tarafından kabulünü zayıflatmaya çalışmışlardır. Bu tür eleştirilerin arka planında, meşrutiyetin kadınların sosyal statüsünde gerçekleştirdiği değişimlere karşı direnç gösteren ve eski düzene dönüşü savunan gerici kesimlerin etkisi olduğu görülmektedir. Bu kesimler, meşrutiyetin getirdiği özgürlüklerin ve toplumsal değişimin tehdit olarak algılanmasına dayanarak karşı devrimci hareketlere destek sağlamışlardır. Ancak geri dönülemeyecek değişim çoktan başlamıştır. Nitekim İngiliz basınının üstünde birleştiği görüş, devrimin Türk kadınlarının özgürleşmesini hızlandıracağı yönündedir. *The Sphere* gazetesinde yayınlanan "Türkiye'de ilan edilen meşrutiyet, hiçbir şey getirmese bile, Türk kadınına daha fazla özgürlük getirdiği için dünya

⁵⁷ Kadın hakları konusunda ilerici ve devrimci fikirleri olan Jön Türkler, iktidarları döneminde siyasi ve hukuki düzenlemeler de yapmışlar, "Hukûk-ı Aile Karamâmesi (Münâkehât ve Müfârâkât Karamâmesi)" ile kadınları gelenek zincirlerinden kurtarmaya çalışmışlardır. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hüriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, c.I, s.479.

⁵⁸ "The Women's Movement in Turkey", Votes for Women, 26 Kasım 1908. "Turkish Women's Revolt", Yorkshire Evening Post, 14 Ağustos 1908.

⁵⁹ "Turkish Women-Their Future Status", Daily Telegraph, 30 Eylül 1908, "Turkish Women Future Status" The Londonderry Sentinel, 6 Ekim 1908.

tarhinde bir çığır açacaktır” cümlesi İngiliz basınının Türkiye’deki “kadın” tartışmalarına nasıl yaklaştığının adeta bir özeti gibidir. Nitekim aynı makalede devrimden önce Türk kadınlarının dış çevreyle ilişki kuramadığı, dünyayı sadece bir pee ardından görebildikleri belirtilmiştir.⁶⁰

Türk kadınlarının takmak zorunda bırakıldığı “pee” mevzuu da basında çokça tartışılmıştır. 5 Ağustos 1908 tarihli *Bystander* gazetesinde tam sayfa olarak bir Türk kadınının fotoğrafı verildikten sonra “Türk kadını için peesiz yüz” başlığı atılırken, aynı gazetenin bir diğer sayısında ise “Türk kadınının isyanı” başlığı atılmıştır.⁶¹ *The Daily Telegraph* gazetesi ise “Türk Kadının Hayatı-Kurtuluş Umutları” başlığı attıktan sonra, “Türkiye 36 yıldır altında kıvrandığı boyunduruktan nihayet kurtuldu. Meşrutiyet Türk kadınının hayatında fark yaratacaktır” denmiştir. Basındaki bazı gazetelerde ise İstanbul ve Selanik gibi büyükşehirlerdeki Türk kadınlarının devrim kutlamalarına peesiz olarak katıldıkları ve halk içinde serbestçe dolaştıkları aktarılmış, subay eşlerinin bu harekete öncülük ettiği belirtilmiştir. Bazı gazetelerde Türk kadınlarının Avrupalı kadınlardan aşığı kalır bir yönlerinin olmadığı ve ağır baskıların ortadan kalkmasıyla birlikte hızla kendilerini geliştirecekleri konusunda dikkat çekici yazılar yer almıştır. Özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşayan eğitimli kadınların ne kadar nitelikli olduklarından övgüyle bahsedilmiştir. “Türk kadınları devrime nasıl yardım etti?” başlığını atan *Evening Despatch* gazetesinde şöyle denmiştir:

“Bugün devrimde Türk kadınının oynadığı rolün ne kadar büyük olduğunu çok az insan biliyor. Kadınlar uzun bir süredir kronik bir hoşnutsuzluk içinde yaşıyor, harem hayatının kısıtlamaları ve aşığılamalarına kızıyor ve Batı yaşamının özgürlüğü için iç geçirerek varoluşunun tekdüzeliğinden kurtuluyor. Üst tabakanın modern Türk kadını belki de dünyanın en eğitimli kadınıdır. Batılı kardeşleri hokey ve tenis oynayarak sosyalleşebilirken, Türk kadını gününü ev işleriyle ve okuyarak geçirmektedir. Avrupa dillerini konuşabilen eğitimli Türk hanımlarıyla karşılaşmak alışılmadık bir şey değil.”⁶²

Türk kadınlarının potansiyelinin farkına varılması ve toplumun ilerlemesi için toplumsal hayata aktif katılımlarının önemine vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda, kadınların eğitimli olmalarının toplumun genel gelişimine olumlu bir etkide bulunacağına dikkat çekilmiştir. Nitelikli kadınların varlığı, toplumun daha ileri düzeyde olmasına ve ulusal kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunabileceği şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Türk kadınlarının potansiyeli ve yetenekleri ön plana çıkarılarak toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki ilerlemeler desteklenmiştir. Kadınların eğitim ve nitelikli işlere erişimiyle birlikte toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda ilerleyeceği vurgulanmıştır. Bu şekilde, Türk kadınlarının toplumun gelişimine olumlu katkı sağlayabileceği düşüncesi dile getirilmiştir.

Sonuç

İngiliz basını, Jön Türk Devrimi’ni Osmanlı İmparatorluğu’ndaki demokratikleşme ve modernleşme çabalarının bir işareti olarak değerlendirmiştir. Devrimin İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki çıkarlarına olumlu etki yapılacağına inanılmış, reformist yönetimin bölgede istikrarı artıracığı düşünülmüş ve Jön Türklerin siyasi vizyonu ve reform çabaları övülmüştür. Jön Türk liderlerine umut verici bir figür olarak atıfta bulunulurken, imparatorluk içindeki bütün etnik gruplara uygulanmak istenen eşitlikçi politikalar desteklenmiştir

Bu çalışmanın bulguları, İngiliz basınının Jön Türk Devrimi’ne genel olarak sempatiyle yaklaştığını ve devrimin İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki pozisyonuyla ilgili tartışmalara yol açtığını göstermektedir. Devrim sonrası Osmanlı İmparatorluğu’nun geleceği ve İngiltere’nin bölgedeki çıkarları konusunda analizler sunulmuş ve çeşitli görüşlere yer verilmiştir.

⁶⁰ “About Woman’s Sphere and Interests”, *The Sphere*, 22 Ağustos 1908.

⁶¹ “Undraped Faces for Turkish Women”, *The Bystander*, 5 Ağustos 1908.

⁶² “Reformers in the Harem-How Turkish Women Helped the Revolution”, *Evening Despatch*, 13 Ağustos 1908.

Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki İngiliz politikaları ve çıkarları basına bütün yalınlığıyla yansımıştır.

Devrimin toplumsal etkileri açısından bakıldığında ise özellikle farklı etnik grupların kendi kimliklerini koruma çabalarının desteklenmesi ve toplumsal reformların yapılacağına dair sözler verilmesi olumlu şekilde değerlendirilmiştir. Diğer taraftan, bazı İngiliz gazeteleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etnik unsurların çeşitliliğini devrimin önündeki en büyük engel olarak görmüş ve bu konu hakkında pek çok makale yayımlanmıştır. Jön Türklerin çeşitlilik ve kapsayıcılık hedeflerine vurgu yapılmış ancak bütün etnik grupları bir arada tutmanın çok zor olduğu hakkında görüş birliğine varılmıştır. Eşitlik ve adalet gibi kavramların öne çıkarılması takdirle karşılanmış, kadın hakları gibi uzun yıllardır toplumun en önemli sorunlarından birini çözmeye hususunda gösterilen irade ve atılan kararlı adımlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde önemli bir adım olarak sunulmuştur. Bu reformlar, toplumun genelinde eşitlik ve adalet anlayışını güçlendirmeyi ve kadınların toplumsal statülerini yükseltmeyi hedeflemektedir. Kadınların eğitim ve içtimai hayata daha fazla katılması ve daha fazla fırsata sahip olmaları, toplumun refahı ve ilerlemesi için önemli bir adım olarak görülmüştür. Sonuç olarak, İngiliz basınının Jön Türk Devrimi'ne bakışı ekseriyetle olumludur. Devrim, demokratikleşme ve reform sürecinin bir parçası olarak görülerek olumlu bir tavır sergilenmiştir. Özellikle, Müslümanların çoğunlukta olduğu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki demokratik gelişmeler olumlu bir şekilde karşılanmış ve diğer Doğu toplumları için de ilham kaynağı olabileceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, imparatorluğun içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar nedeniyle endişeler ve çekinceler dile getirilmiş; reformcuların karşılaştığı engeller sıralanmış ve devrimin kalıcılığı konusu sorgulanmıştır.

Kaynakça

A. Gazeteler

Aberdeen Press and Journal
Alcester Chronicle
Belfast News Letter
Belfast Telegraph
Birmingham Daily Post
Cheltenham Looker-On
Daily Mirror
Daily News
Daily Telegraph
Dublin Daily Express
Dundee Courier
Edinburgh Evening News
Evening Despatch
Evening Mail
Freeman's Journal
Irish Independent
Newcastle Daily Chronicle
Portsmouth Evening News
The Bystander
The Civil&Military Gazette
The Daily News
The Globe
The Londonderry Sentinel
The Manchester
The Justice
The Sphere
The Times
Votes for Women
Yorkshire Evening Post

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

719

15 / 4

B. Araştırma ve İncelemeler

AHMAD, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

AHMAD, Feroz, *Jön Türkler-Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918*, çev. Tansel Demirel, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987

AKŞİN, Sina, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1980.

AYDIN, Mithat, "II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere", *Belgi Dergisi*, 2011, S.1, s. 15-49

AYNA, Bayram- Fuat Kuyucu, "II. Meşrutiyet'in İlanı Sonrasında Sadrazam Kâmil Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İktidar Mücadelesi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, s.67-82.

DEMİR, Fevzi, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) İzmir 1994.

GRAVES, P. Philip, *İngilizler ve Türkler-Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*, Çev: Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999.

GREY, Viscount, *Twenty-Five Years 1892-1916*, c.1, Frederick A.Stokes Company, New York 1925.

HELLER, Joseph, *British Policy Towards the Ottoman Empire 1908-1914*, Frank Cass and Company Limited, London 1983.

HINSLEY, F.H., *British Foreign Policy Under Sir Edward Grey*, Cambridge University Press, New York 1977.

HOCAOĞLU, Baran, *II Meşrutiyette İktidar Muhalefet İlişkileri 1908-1913*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

ÖZYÜKSEL, Murat, "İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:38 (Mart 2008), s. 239-264.

SOY, Bayram, "1908 Jön Türk Devrimi'ne İngiltere'nin Yaklaşımı", *Doğu Batı Dergisi*, yıl:11, S.46, s.143-177.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, c.1, İstanbul 1988.

ÜRKMEZ, Naim- Uğur Akbulut, "Sultan II. Abdülhamid'in Başkâtibi Tahsin Paşa", *Bellekten*, Ağustos 2022, Cilt: 86, Sayı: 306, s.672-673.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, Çev. Lütfi Yalçın, Akılçelen Kitaplar, Ankara 2015.

ZÜRCHER, Erick Jan, *Turkey: A Modern History*, I.B. Tauris&Co. Ltd., New York 1993.

Summary

The 1908 Young Turk Revolution was a pivotal event in the history of the Ottoman Empire, and its impact was widely covered by the British press. The Young Turk Revolution emerged as a response to the authoritarian rule of Sultan Abdulhamid II, who had centralized power and suppressed political freedoms. On 1908, a group of reformist officers within the Ottoman army launched a successful coup, aiming to restore the constitution and establish a more liberal and inclusive government. The British press closely followed the events surrounding the revolution, recognizing its significance not only for the Ottoman Empire but also for the broader geopolitical landscape. Newspapers provided extensive coverage, highlighting the potential implications for British interests in the region. British journalists praised the Young Turks for their calls for constitutionalism, political reform, and the promise of a more inclusive government. They viewed the revolution as a positive step towards modernization and the adoption of European-style institutions, which they believed would lead to a more stable and prosperous Ottoman Empire.

There are many reasons why the British press enthusiastically supported the Young Turk Revolution. The main reason for these is that during the Abdulhamid era, the Ottoman Empire, which moved away from England and approached Germany, was being managed in a way that suited British interests. Contrary to Abdülhamit, the Young Turks' pro-British policy instead of a pro-German policy pleased the British public. British press also emphasized the potential benefits of the revolution for British commercial and strategic interests. They noted the importance of the Ottoman Empire as a gateway to the East and expressed hopes for increased trade and investment opportunities in the region under the new government. Another factor is that all Ottoman ethnic elements, including minorities, will be constitutionally equal. The press emphasized that the Ottoman Empire could be saved from disintegration because of the constitution and stated that if the reforms were implemented, it would become a modern state. The Young Turks, who were relatively weak in the first days of the revolution, also needed the support of a great state like Britain. They did not welcome the support given by Germany to Abdülhamit, whom they saw as a despot. Therefore, the mutual interests of Britain and the Young Turks were compatible.

However, the difficulties in front of the reformers did not go unnoticed by the press, and there were many reports that it was very difficult to overcome these difficulties. The most important of these difficulties, of course, is that the Ottoman Empire was a multinational structure and it was impossible to make all nations happy at the same time. As a matter of fact, the British press also saw this difficulty. Nevertheless, the Young Turks' emphasis on concepts such as equality and justice was appreciated, and the will and decisive steps taken to solve the most important problems of society for many years were presented as an important step in the modernization process of the Ottoman Empire.

In conclusion, the 1908 Young Turk Revolution received substantial coverage in the British press, presenting a range of perspectives and interpretations. While many newspapers expressed support for the revolution's goals of constitutionalism and political reform, others raised concerns about potential destabilization. The events surrounding the revolution revealed the complex relationship between European powers and the Ottoman Empire, illuminating the evolving geopolitical landscape of the early 20th century.